Varga Imre

GRÓF BALASSA BÁLINT MAGYAR NYELVŰ ÖNÉLETRAJZ–DRÁMÁJA 1643-BÓL

Mind a mai napig Toldy Ferenc az egyetlen irodalomtörténészünk, aki ismerte gróf Balassa Bálint (1626–1684) drámáját. Az első magyar lexikonban tőle közzétett Balassa-életrajzban említi, hogy Balassa „költeményei *világi és vallásos énekekből*, egy *allegoriai játékból*, mely fiatalkori viszontagságaira vonatkozik, és egy *dirá*-ból állanak."[1] Kézikönyvében meg arról tájékoztat, hogy Balassa „már ifjú korában írt egy allegóriai színjátékot, melyben fiatalkori szenvedéseinek ad kifejezést."[2]

Toldy a drámára vonatkozó ismereteit Balassa Antal bárótól szerezte. Balassa Bálint költeményeit ez találta meg a család kékkői levéltárában. Azzal a tervvel foglalkozott, hogy megírja Balassa Bálintnak és gróf Balassának az életrajzát, kiadja mindkettőjük költeményeit.[3] Ehhez sok anyagot gyűjtött össze, többször hozzáfogott életrajzuk elkészítéséhez, lemásolta verseiket. Szándékát azonban nem tudta valóra váltani. Kéziratait végül is 1860-ban – minden kísérő levél nélkül – elküldte Toldynak. Ezek jelenleg a Balassa-család levéltárában találhatók.[4]

Megvan tehát Balassa allegóriai játékának a szövege, ha nem is eredetiben, legalább másolatban. Nem is egy, hanem több példányban.

A munka előkerülése Balassa Bálint költészete és a magyar dráma története szempontjából egyaránt jelentős tény. Növeli a műfaj XVII. századi magyar nyelvű, világi tárgyú darabjainak csekély számát egy 1643-ban keletkezett alkotással, nagymértékben megemeli Balassának költői értékét. Témájánál, műfaji sajátosságainál fogva ugyanis unikumot képez a kor irodalmában, azonkívül, hogy eloszlatja azt a tévhitet, mely szerint Balassa Bálint verses életrajzot szerzett a költő Balassiról.[5]

Balassa nem költő-rokonáról írt életrajzot, hanem saját magáról. Valóban „viszontagságosnak" mondható gyerek- és ifjúkorát írta meg a XVII. századi jezsuita színjátékok modorában. A valóságot vegyítette a költészettel. Önéletrajz-drámát írt, melynek tényeit egykorú dokumentumok passzusaival állíthatjuk párhuzamba, s ugyanakkor költői invencióval a realitások talajából az allegorikus ábrázolás fennkölt világába emelkedett. Meglepő fogékonysággal leste el a jezsuita iskolai színjátszás fogásait, és hasonlóképpen meglepő költői öntudattal szólaltatta meg személyiségét.

Ő magát Genius néven személyesíti meg a darabban. Szülőanyja Armia (Mária!), apja Radenas (Andreas), mostohaanyja Nolia (Ilona). A való világhoz tartozik Genius társa, Trivio, a mű egyik legérdekesebb alakja. Ő mond véleményt dolgokról, személyekről. Megmagyarázza pl., hogy a drámában azért van a magyaron kívül latin szöveg is, mert a „közösség", (a színjátszó szokás!) így akarta. Narrator szerepében ő ítélkezik, összefoglal, tájékoztat. Elmondja pl. a Balassák genealógiáját, ismerteti a kis Bálint helyzetét, akinek a mostohája az anyja kincseiben kevélykedik, urának semmiben nem kedvez;

[1] Egyetemes Magyar Encyclopaedia. Szerk. Török János. V. köt. 400. (Pest 1866.)

[2] TOLDY Ferenc: A magyar költészet kézikönyve. Bp. 2.1876. I. 217.

[3] Bálassa Antal báró: II. Balassa Bálint legújabban felfedezett költeményei. Hazánk 1858. 72–74, 215–218.

[4] OL P 1761. 2. cs. – Uo. P 1776. 19. cs. 9. tétel alatt találjuk Balassi Bálint életrajz-vázlatát, ezzel kapcsolatos jegyzeteit. A 12. tételben pedig az „Első Balassa Bálint költeményei" címet viselő borítékban Balassi *Istenes énekei*nek Balassa Antaltól másolatba vétetett, valamelyik rendezett kiadásra visszamenő gyűjteményét, mely eddig nincs nyilvántartva.

[5] DÉZSI Lajos: Balassa Bálint minden munkái. I–II. Bp. 1923. II. 769. Magyar irodalmi lexikon. Bp. 1963. 82.

Bálintot nyomorultul tartja, üldözi, nem engedi iskolába adni, stb. Ő kéri Minerva védelmét. Mikor Morpheus álomba kábítja a gyermeket, ott aggodalmaskodik felette. Máskor elmélkedik, milyen kiismerhetetlen az ifjúság útja. Ő Genius tanácsadója, aki biztatja, szökjék el az apai házból, így „törjön tormát" mostohája orra alá.

Bálint sorsát is részben Trivio szavaiból ismerjük meg. De Bálint, az iskolajátékok módján három ízben is, hosszabb monológokat iktatott a darabba. Sőt az elindítást is egy éneke kezdi. Valamennyiben a versfők a nevét formálják, még az egy latin nyelvűben is. Ezek a betétek magukban is megálló énekek. Kettő különösen érdekes. A bevezető versből megtudjuk, hogy verseit úgy írta, hogy az akrostichon a nevét tartalmazza, „Hogy más magáénak ne mondja versemet". (Tizenkét olyan magyar nyelvű éneke van, melynek versfőiben benne van a költő neve!) Beszél „könyvéről", melynek „első rendjében" nem saját „képében szerzett" szerelmes versei, „egynéhány világi" énekei vannak, illetőleg voltak, mivel belőlük „sok veszett, ki már nincs kezemben." „Irtam második részben panaszimat", de ebben a rendben találhatók „istenfélők" is.

Egy panaszverset beleszőtt drámájába. A szökését megelőző nyáron, „gyermekesztendejében", „tizenhét esztendős idejében" (1643) szerezte, adja meg íratása idejét az utolsó versszak. Valószínűleg, hogy ez az év nem a szökés időpontját jelzi, hanem a dráma írásának idejét. Azok a személyes élmények ugyanis, melyekről az énekben szól: árva állapotban van, szárnyát kitépték; „Atyámfia volna, de jómat kerüli, / S kevesemből való rossz hasznát örüli"; szerencsétlen, hiszen meghalt, aki kedvelte; senki nem áll mellette; „Az én javaimból más erszénye dagad"; „Ifjúságomat sok bánat keseríti / S mostoha szerencse nyilaival sérti", előjönnek Balassának egy 1642. február 16-án Nógrád megye rendjeihez írt levelében: „... csudálkozásra és szánakozásra méltó árvai állapotom, az én Atyám mostoha anyám kedvéért mint tartott ... egyszer talán esztendeig eleget nem adtanak ennem ... csak nem mezítelen jártam, lábombeli gyakrabban nem volt, csak nem az féreg ett meg ... utoljára tanítani sem akartanak, az atyámtól el kellett jönnöm, mert Kékkőben egy boltban rekesztvén egyedül magamat csupa padimentumon hálattanak, holott csaknem desperáltam, mint gyermek félvén éjszakának idején."[6] A másik két énekbetétet a Pallashoz vezető útját eltorlaszoló Invidiától mutatott „könnyebb utak" keresztezőpontjánál énekli Balassa, és kevésbé függetlenek a drámától, mint az előzők. A magyar nyelvű szemrehányás Marsnak és Minervának, hogy elhagyták, átengedték Venusnak, aki elnyerte szívét. A latin mondanivalója világosabb. Nem találja a helyes utat, pedig aggódó lélekkel keresi. Mint a sötét erdők bujdosója, a tengeren hányódó hajós, – vakként, ő sem tudja merre menjen. De hirtelen felismeri Máriát, ő a megnyugvás, a legegyenesebb út, a cél, ő a labirintusból kivezető Arianna (Ariadné). Tőle kér sasszárnyakat, oroszlánerőt, hogy a harcon győzzön. A víziószerűen feltűnő Szűz, aki Ariadnéként vezeti majd a jó úton, a patetikos szólamok rímes latin versekben kétségkívül a nagyszombati jezsuita játékok hatásának bizonyítékai.

Ennek a hatásnak számos jelét lehet még megtalálni Balassa munkájában. Venus, Bacchus, Pluto, Cupido, Mars csábításaival szemben a Virtus vetélkedik, hogy Geniust – aki nagyon hajlik a Marstól, még inkább azonban a Venustól mutatott út felé – a jó irányba terelje. Az allegórikus személyeknek morális célzatú certamenje egy lélekért, a mitológiai, pogány elemeknek a vallásosakkal való vegyítése tipikusan jezsuita iskoladrámai eredetű.

Elvont fogalom megszemélyesítője az Invidia, Mors, Tempus, de szerepelnek a betegségek (Morbi), a fúriák (Furiae), a gráciák (Gratiae), a párkák (Parcae nentes), az őrzőangyal (Angelus custos), a tavaszt hozó zefírek (Zephiri). Az élő személyekkel együtt ezek tűnnek fel a színen, ahol meglepő gyorsasággal alakul a helyzet.

A Prológusban Genius születésén örvendezik a szülés fájdalmairól gyorsan megfeledkező anya, az apa, a gráciák, a zefírek és a nimfák; de baljóslóan feltűnik a szerencse kerekét forgató Tempus. A keresztelő vigasságában Trivion kívül osztozik Bacchus is, de a jót nem kedvelő Invidia sanyarúságot ígér a gyermeknek. S hiába a gráciák, zefírek bizakodása, a Halállal és Nyavalyákkal visszatérő Invidia halálra sebezteti Armiát. Mors azonban nem végez a fiával is, mint Invidia parancsolja. Erre a különféle betegségek esnek a gyermeknek. A Nyavalyák mellé pedig Invidia még megbízhatóbb szövetségest szerez Noliában, akit Radenas feleségül vesz. Minerva – a tudományok, művészetek, hadi mesterség istenasszonya – könyörül meg a gyermeken. A fúriákat elkergeti, a fiút pedig „Szent Jupiter atyám,

[6] OL Balassa-cs. let. P 1761. 2. cs. 4. tétel.

adom angyalidnak / Őrizzék ösvényén minden utaidnak" szavak kíséretében átadja az Angelus custosnak.

A Prologus után egyetlen felvonás következik, s valószínű, vele a játék véget is ér. Geniuson, Trivion és a felvonás végén feltűnő két papon kívül nincs több élő személy. Trivio monológján kívül, melyben Balassa Bálint genealógiáját, életsorát ismerteti, az iskoladrámák módján Genius a már említett három énekbetétet énekli. Cselekmény nincsen. Az őrzőangyal el akarja ugyan vezetni Geniust az iskolába, de Morpheus elaltatja, Invidia pedig elzárja előtte a jó utat, hogy félrevezesse. Mars még beleegyeznék, hogy tanuljon, mert „kedveli az okos vitézt"[7]. Venus és Cupido a tanulás, a virtus göröngyös útja helyett a szerelem rózsákkal kirakott simább útját ajánlja, melyre Genius hajlik is. Bacchus mádi borral csábítja, Pluto a pénzes zacskót kínálja neki. Végül azonban feltűnik a Szűz, s az Istentől talentummal megáldott fiúnak azt tanácsolja: „Fegyveres és okos Pallast csak kövessed." Geniust két atya fogadja. Hasonnevű költőősére emlékeztetik, Mars és Pallas hívére. Itt olvasható az egy nap tizenegy bajt vívó Balassiról szóló három sor, melyet Toldy idézett,[8] s melyet Dézsi töredékként közölt gróf Balassa Bálintnak I. Balassa Bálintról szóló verses önéletrajzából.[9] „Mássa sem volt eddig az magyar versekben", dicsérik folytatólag az atyák Balassit, és az ő utódjaként üdvözlik az ifjút: „Successora leszel, de nem csak nevedben" – ha „szerelmet nem bocsát jó erkölcsében", s nem engedi, hogy Cupido fészket verjen szívében.

Az allegórikus játékban nem ez az egyetlen passzus, ahol Balassa költői öntudata hangot kap. A bevezető versben megfigyeltük, hogy félti verseinek eltulajdonítását. Mikor a fúriák különféle nyavalyákkal gyötrik a gyermeket, kijelentik, „nagyot jövendölhet, mert lát sok jeleket". (120. sor) Trivio nagy nemzetből valónak mondja, akinek „az Isten és természet abban / Kincset adott, hogy légy sok talentumokban / Részes . . ." (171–173. sorok) Mars szerint is: „. . . Noha még kicsiny vagy, / De nemzeted, szíved gondolatja is nagy." A felhőkben megjelenő Mária szerint is Isten „Adott talentumot, csak el ne temessed."

Ha elfogadjuk, hogy Balassa önéletrajz-drámáját tizenhét éves korában írta, meglepő költői talentumának ilyen kihangsúlyozása. Ebben az időben azonban az ilyen korú deákok az iskolákban már megtanulták a verselés mesterségét. De ez az allegórikus játékba foglalt önéletrajz több, mint mesterségbeli verselés. Egyedülálló jelenség, hogy Balassa az életből merített témát, és a mód, ahogyan a tárgyat a jezsuita iskolai színjátszás szabályai szerint feldolgozta. Érdeme, hogy a csaknem kizárólagosan latin nyelvű színjátszás idején mindezt magyar nyelven tette. Mindössze egyik énekbetétjében, néhány sor latinul való megfogalmazásában, a rendezői utasításokban engedett a jezsuita színjátszó szokásnak s alkalmazta a latint.

Balassa élmény-drámája a költőnek eddig ismert 11 énekét újabb három magyar és egy latin nyelvű alkotással szaporítja. Ha ehhez hozzászámítjuk a Balassa-család levéltárában egykorú kézírásban és Balassa Antal másolataiban olvasható eddig ismeretlen 9 versét,[10] és azokat a 3 elveszett énekre utaló kezdő szavakat, melyeknek létezését a kézirat őrszavak formájában tanúsítja, gróf Balassa Bálint költői oeuvre-je mennyiségben és minőségben megnövekedve nagymértékben megemeli jelentőségét a XVII. század költészetében.[11]

[7] Ld. a 166–173. sorokban, melyekben arról beszél, hogy mostohája nyomorultul tartja, nem engedi, hogy iskolába adják, pedig Isten sok talentummal ruházta fel.

[8] Ld. a 2. sz. jegyzetben említett munkájának 85. lapját.

[9] Vö. 5. sz. jegyzettel: II. 410.

[10] OL Balassa-cs. lt. P 1761. 2. cs. 2. tétel.

[11] Balassa valamennyi versét a RMKT XVII/12. kötetében adjuk közre.

Versus praefativi

Personae: Genius et Trivio

Bujaságnak senki versemet ne vélje,
Ki képében vannak, szabadnak itélje.

Azért irtam elöl vagy utol nevemet,
Hogy más magáénak ne mondja versemet.

Látják neveket is, az kik arra kértek,
Mert becsületében egy személyt sem sértek.

Akárki vizsgálja, kérem, pók ne legyen,
Mely jóbol mérget szi; méhtől példát vegyen.

Szerelmes verseim nem képemben vadnak,
De lesznek, kik békét ezeknek sem hadnak.

Szerzettem egynehányt, világit képemben,
Némelyikét meg is keverem ezekben.

Azokat az első rendben ez könyvemben
Irtam, de sok veszett, ki már nincs kezemben.

Bujaságból azért azokat sem írtam,
Mert még eddig minden szerelemmel birtam.

Ámbár Cupidónak neve legyen bennek,
Mindazáltal titkon Hyment emlegetnek.

Lesz is Hymen tovább, kiket Isten megtart,
Ha méltó panaszszók nekik nem tesznek kárt.

Igy irtam második részben panaszimat,
El nem titkolhatván sebes fájdalmimat.

Nem irtam fajtalan, buja szeretőkért,
Hanem a szent Hyment hiven követőkért.

Talál az, ki tekint utolsó rendemre,
Sok istenfélőt is és mást is nevemre.

Hagyom azért őket, gonoszra ne huzzák,
S mint véltem, másképen hogy ne magyarázzák.

Trivio

Noha nem bujaság az rendes szerelem,
De ugyan Cupido sebe is gyötrelem.

Genius

Mens manet authoris, si justum foedus Amoris.
Quis petat, obscoeni nil tenet iste liber.

Trivio

Az egész éneket két versben foglalta,
S hogy ez nem magyar mind, kösség föltalálta.

PROLOGUS

Personae: Armia, Radenas, Trivio, Zephiri, Bacchus, Gratiae, Invidia, Morbi, Nolia, Furiae, Genius, Laventini, Parcae nentes, Tempus.

Armia

Nevetéssel végzem kemény fájdalmimat,
Ez Gira kedvéért hívom szomszédimat,
Fiat adott Isten, áldom napjaimat,
Mert elfelejtettem szülőkinaimat.

Radenas

Áldott légy szent óra, ezen várnak helye,
Melyben az nagy Isten megáldott ő vele!

Gratiae

Vigadjunk mindnyájan ezen az órában,
Mert úrfi születik ő atyja várában.

Zephiri

Szolgáljunk, kedvezzünk ez uri gyermeknek,
Melyet az szép nymphák kegyesen rengetnek.

Nymphák

Kivánjuk, hasznára legyen országának,
Gyámolja az igaz anyaszentegyháznak.

Tempus

Szerencse kerekét én untig forgatom,
Idővel, ki alul volt, majd ott fent látom.

Armia

Az áldások vinak azon, kit már hinak
Szent keresztség után . . . . . .[1]

Trivio

Nem hiában mondják, hogy mélységes szencség,
Kit adtak gyermekre, az nagy szent keresztség,
Az előtt nevezték gyermeknek, urfinak,
Kit utána hinak . . . . . .[2]

Bacchus

Vidám kedvem indult ez keresztelőben,
Száz akó bor folyjon csupán ez időben.

[1] A kéziratban hiányzik.
[2] A kéziratból hiányzik.

Invidia

Mit vigadtok, isztok, esztek, mit tomboltok?
Miért trombitáltok, sipoltok, doboltok?

Trivio – excusso per invidiam poculo

Kebek[3] o cornute, be rut fene állat,
Haja kigyó, halvány, nincs mása ég alatt.

Invidia

Ne csodálj, ki vagyok, mert én nem azt kérdem,
De kiért vigadtok, s kinél az az érdem?

Gratia I.

Mit csinálsz itt köztünk? Patvar van te veled,
Nincs itt semmi dolgod, pokol az te helyed.

Gratia II.

Szent írás is mondja, hogy levén vigasság,
Ha ember világra gyön, és ez nem ujság.

Invidia

No, megforditom én majd az áldásokat,
Gyermekre bocsátok sanyaruságokat,
Mert én nem kedvelem világon az jókat,
Ha nem adhatom is mérgemnek más okát. – Discedit volatu draconis.

Armia

Jaj szegény fiamnak! Fene ellensége
Ne hagyjatok engem, mert nem lesz jó vége.

Gratiae

Nem áll az ebeken jó lónak halála,
Ettől se félj, nincs oly hatalom ő nála.

Radenas

Nyugodjatok itten, én dolgomhoz látok,
Dolgaim érkeztek, már Isten hozzátok. – Venit Invidia cum Morte et Morbis.

Invidia

Te halál, mingyárást lődd meg szép Armiát,
Más ne őrizhesse hogy oly jól az fiát.

Armia – laeditur

Meglövél jó halál, holtomat nem bánom,
De kedves kis fiam árvaságát szánom.

[3] Kebek – kepek török szó; jelentése kutya.

Invidia

Lődd meg az fiát is, töröld ki világból,
Ne maradjon gyümölcs az Armia-ágból!

Mors – rupta zona

Meg nem lőhetem most, lesz még idő osztán,
Ha megtérek, noha nem tudom mely postán. – Mors discedit.

Invidia

No ti betegségek, még elgyön az halál,
Fogjatok gyermekhez! Kiki munkát talál;
Fejér, veres, nehéz, fekete himlőnek,
Vérhas, hideglölés ereje élőnek
Nem teszi, se penig oly terhviselönek. – Angelus defendens.

Morbi – vexantes

Gyötrük ötet, látod, s mégis látjuk élni,
Istennek ereje nem hagyja megölni.

Invidia

Ha késik az halál, hosszu halált adok,
Ez gyermeknek békit ugyan csak nem hagyok.
Messzire ő tőle soha sem haladok,
Mert kegyetlenségben csak állandó vagyok. – Interim venit Nolia.

Nolia, felelj rá, hogy leszesz mostoha,
Radenasnak adlak, de úgy, hogy te soha
Ez kicsiny gyermekhez ne légy kegyes, noha
Ugyan megárt neki furiának doha.

Nolia

Ezen furiáid hív segítségéből
Nem szabadul nálam gyermek inségéből.

Radenas – venit

Mitlátok? Holt ritka szépségű Armiám?
S halálhoz közel jár az én kedves fiam?

Invidia – Noliam ducens

Ne busulj Radenas, társ nélkül nem lehetsz,
Búdért Noliától házasságot vehetsz. – Invidia secedit.

Radenas – ad Noliam

Viselsz-e hát gondot beteg gyermekemre?
Az én jószágimra és egészségemre?

Nolia

Ne legyen bár gondod, mert gondot viselek,
S parancsolatodkint én mindent mivelek.

Radenas

No hát egy kevesig gyermeknél maradhatsz,
Azután ne késsél, utánam indulhatsz,
S kívánságod szerint dolgaidhoz láthatsz. – Radenas secedit.

Nolia

Majd visszaviselem gondját az gyermeknek,
Kedvét sem keresem azonnal férjemnek.
Ti, furiák, békit ne hagyjatok ennek,
Adom éjszaka is sok rettegéseknek.

Furiae – terrentes

Gyönge kezecskével mint hány kereszteket,
S nem retteg. Még nagy is nem győzné ezeket,
Az ki ez gyermekben megnéz mindeneket,
Nagyot jövendölhet, mert lát sok jeleket.

Trivio

Beh szép házassága történt Radenasnak,
Gyermekét üldözi Nolia, és másnak
Többet kedvez, hogy sem hitves társnak;
Radenas dolgai majd mind visszamásznak,
El is fogy élete, már oly vermet ásnak.

Minerva

Ó pokolnak lányi, mostoha furiák,
Szegény kis gyermeknek vérét miként szíják!
Elvesztik; ideje, hogy velök megvíjak,
Noha az poklot is segítségül híják. – Irruit et fugat furias.

Coki, gyühes lelkek, mingyárt távozzatok,
Ártatlan gyermekre több kínt ne hozzatok,
Kezem alá vettem, csak békét hagyjatok,
Menjetek pokolra, rajtatok az átkok. Trivi insequitur per cutiens.

Trivio

Te fegyveres vitéz, kegyes, okos asszony,
Ezután is éljen ez gyermek, légy azon!

Minerva

Szent Jupiter atyám, adom angyalidnak,
Őrizzék ösvényén minden utaidnak!

Angelus custos

Nevekedjél és élj Isten félelmében,
Meg nem csalatkozol az ő kegyelmében,
Istennel, ki fogja, jól jár mindenében,
Istennek áll minden szent segítségében.

ACTUS PRIMUS

Scena I.

Personae: Genius, Trivio, Mars, Virtus, Angelus custos, Cupido cum Venere, Apollo cum Musis, Pallas, Bacchus, Pluto.

Trivio

Hárman szoktak gyakran igazat mondani,
Gyermek, részeg ember s bolond. Mert nincs annyi
Ész, hogy az valakit tudjon respectálni,
Noha én nem szoktam eszemtől megválni.
De igazat mondok: gyermek, nagy nemzet vagy,
Geneologiád neked atyádról nagy.
Sőt anyád után is alább semmit sem hágy,
Mert mindkét nemzetben megvan az uri ágy.
Bán Illyriumban, vajda is Erdélyben,
Király is Bosznában mert volt nemzetedben;
Lengyel királyoknak sógorsága is benn,
Atyád után vérség sok lengyel hercegben.
Volt anyád is Dersffy Borbálának lánya
És régi tündöklő háznak alkotmánya;
Derencsényi bánig az nemzetét hányja,
Onnan János király vérségét sem bánja.
Legközelebb vére Lórántffy Zsuzsanna,
Mely kincses Erdélynek fejdelemasszonya.
Fejdelmi fiát is az vér hozzád vonja,
Anyád nemzetében másokkal befonja,
Ki nagyob (de csak egy Seleméri ágon,
Több Seleméri is mert volt ez világon).
Paleologusig hágsz Görögországba,
Mely császár volt; úgy mensz mind fejdelmi magon.
Nolia mostohád az anyád kincsében
Kevélykedik ezüst, gyöngy- s aranymívekben,
Téged nyomorutul tart keménységében,
Mert vadhoz hasonló kegyetlenségében.
Atyádnak nem enged adni oskolákban.
De néked az Isten és természet abban
Kincset adott, hogy légy sok talentumokban
Részes, ne temessed azt az barlangokban.

Genius

Mit míveljek tehát? Abba, kérlek, ne hagyj.
Másbol nem segithetsz, de jó tanácsot adj.
Fejedelmi ágyból származott nemzetem,
S utánam valónál alább való lettem.

Trivio

Akaratja ellen menj el az apádnak,
Oskolákban téged jó szivvel fogadnak,
Orra alá tormát így törsz mostohádnak,
Most kivánt ideje volna pedig annak,
Mivel tőled távol más jószágban vannak,
Ugy tér meg az tied, igy semmit sem adnak.

Bátorságot veszek szivemre ez nyáron;
Ideje is, hogy már jó változást várjon,
Mert eddig mind búban éltem,
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstöl féltem.

Árva állapotom fogyatkozással jár,
Meglátom, mit épit Isten után ez nyár;
Mert eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Látnék, ha láthatnék, jó szivvel oly árvát,
Kinek ugy, mint nekem, kitépték az szárnyát.
Mert eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Atyámfia volna, de jómat kerüli,
S kevesemből való rossz hasznát örüli,
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Szerencsétlenségem, ugy látom, nem forog,
Mert állandó bennem az keserves horog.
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Semmi vigasságom még ez földön nem volt,
Annak is hivsége, az ki kedvelt, megholt.
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Azt látom, hogy nyilát rám vonta szerencse,
De okát az Isten gonosztól ne mencse.
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Buval sulyos rabság keserves életem,
Mert hogy nem született, ki fogna mellettem.
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem
S több eséstől féltem.

Az én javaimból más erszénye dagad,
Szivem pedig bennem csak ketté nem hasad,
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Lator nyelvét minden csak ellenem feni,
Más ember vétkét is mind fejemre keni,
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Ifjuságomat sok bánat keseriti,
S mostoha szerencse nyilaival sérti;
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Ne szenvedjed, Uram, sok rövidségemet,
Távoztasd el tölem keserüségedet!
Még eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Tudom, szüléimmel együtt hogy vétkeztem,
S vétkeim sulyáért ez bánatban estem;
Mert eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Hadd elégedjék meg evvel igazságod,
Több vétkünkre szálljon szent irgalmasságod!
Mert eddig *mind buban éltem,*
Szivem vig napját nem értem,
S több eséstől féltem.

Ezt szerzém tizenhét esztendős időmben,
Indulván tanulni gyermekesztendőmben;
Mert eddig mind buban éltem,
Szivem vig napját sem értem,
S több eséstől féltem.

Trivio

Deákul is mondd meg, magyarul mit mondasz,
Mi haszna, hogy tótra magyar szókat hordasz.

Genius

Nocte gemo, tota redeunt suspiria mane,
Imperium totum moeror acerbus habet.

Angelus custos

Gyöszte, majd jó uton híven elvezetlek,
Csak bizzál Istenben, én el nem felejtlek.
Siess, s menj az papi fejdelmekhez, intlek,
Mivel sok világi csalárdságtól féltlek;
Elöl megyek, s hozzád hajtom, mert szeretlek. – **Angelus recedit et Morpheus papavere stringit tempora.**

Genius

Majd egy kis álomra szemeimet vetem,
Azután az angyal útját elkövetem.

Trivio

Bár most ne aludnál, utodon eljárnál,
Több intést magadra senkitől ne várnál,
Noha kis álmu vagy, de ez most nem használ,
Elővett utadban keményebb légy vasnál.
Ecce, quid est mors, gelidae nisi mortis imago?

Dormiente Genio Invidia coeptum iter preacludit et alia levia pandit.

Invidia

Nem mégy, merre venni kivántad utadat,
Mert meggátlom minden jó állopotodat.

Genius – experrectus obstructam viam inveniens.

Ugy tetszik, erre ment én őrző angyalom,
Már fölvett utamnak módját nem találom.
Mért járt Morpheussal én felém az álom?
De valamely fegyver csattogását hallom,
Reménység, félelem vezérel, megvallom.

Mars – veniens

Mit busulsz ifiu? Noha még kicsiny vagy,
De nemzeted, szived gondolatja is nagy;
Kövess engem, s téged én ótalmam nem hágy,
Ellenséghez kemény vagyok, hivemhez lágy
Eleidkint lehetsz még te is főhadnagy.

Genius

Ha mi nyavalyám lesz, hozzád folyamodom,
De igy tanuláshoz talám nem lesz módom.

Mars

Tanulhatsz, kedvelem mert az okos vitézt,
Inkább, mint tudatlant, mely nem szenved intést,
A penna nem tészen kardban semmi sértést. – Mars áldja.

Trivio

Oly megfoghatatlan ifiuság utja,
Mint tengert az hajó, kősziklát az kigyó
És levegő eget madár mikor futja. – Genius viam inquirit errando.

Venus

Mit busulsz, ifiu? Gyöszte, vigasztalást
Végy tőlem és fiam satorában szállást;
Szagoljad rózsámat, ne kövesd az Pallást,
Kigyós pajzsa vagyon, nem ád csöndes szálást. – Odorando rosam, acumen invenit.

Virtus

Szaladj rósájától, látod, tövis benne,
Jobb, ha szived vélem bölcs Palláshoz menne,
Vak gyermek, s rosz anya nélkül is ellenne.

Venus

Ne kövesd az Virtust, göröndös az utja,
Sok kezdi, de kevés az, ki végig futja;
Nálunk ez világi gyönyörüség kútja.

Virtus

Mézes karimáju, de halálos pohár,
Elsőben kegyes vagy, s végtére mint hohár.

Cupido

Ne gyalázzad, Virtus, szép Venus anyámat,
Mert majd megmutatom az én hatalmamat,
Ellened terjesztem ez két szárnyaimat,
Urfira bocsátom sebes nyilaimat.

Virtus

Gyüszte csak, ifiu, és ne félj nyilától
Ez rosz vak gyermeknek, se Venus anyjától!
Távozzál el annak égő fáklyájától,
Ne tarcs mind kettőnek csalárd hatalmától,
Szaladj az fiától, menj el az anyjától,
Az mivel kinálnak, óvjad magad attól! – Utramque viam inspiciens.

Genius

Csakhogy Venus utja kegyes és virágos,
Virtus utja pedig tovissel haragos.

Virtus

Ne nézzed kezdetét, de tekintsed végét,
Csak rövidnek higyed Venus édességét,
Édes kezdetében kevesiti mérgét,
Végében vég nélkül nézd keserüségét.
Látod, virág alatt hány csalókák vadnak,
Kiktől követői soha sem szaladnak.
Kik utamon járnak, becsületben vadnak,
Más világon pedig csak Istent imádnak.
Vig kezdetet vegyél nagy szomoruságggal,
Ládd mézét száz mással, sok mérgü rabsággal!
Kezdődik én utam egy kis fáradsággal,
Aztán édes, s vége örök boldogsággal.

Genius

Jó gyümölcsük lévén csak jó termő fáknak,
Itt pedig szomoru vége vigasságnak.

Megint . . . . . [1] vége sok szomoruságnak,
Végre kell vigyázni minden okosságnak.
Mi haszna egy két nap nékem vigadoznom,
S vigasság alatt is búval fohászkodnom?
Hogy tiszta vigasság nincs földön, jól tudom,
Miatta végtére ha kell szomorkodnom.

Trivio

Finis coronat opus.

Genius

Hallgass te most Aesopus!

Venus cum Cupidone

Megbánod, ha nem gyösz az én zászlóm alá,
M Mert még eddig, legyen Jupiternek hála,
Az alatt Apollo, Mars, sok héros vala,
Ezt Samson, Salamon, Dávid feltalálá.

Trivio

Dávid vétkét hogyha például beveszszük,
Penitenciáját a szerint kövessük.
Fueris secutus, si David peccantem
Etiam sequaris eum poenitantem. – Reliqui discedunt.

Genius

Mars me delectat, Pallas fovet et Venus urit.
Virtute unita, numina bella gerunt.

Bátorságom indítója
Mars, hadaknak istene,
Lévén erősek rontója,
Jobb karomnak mindene,
Elhagyád-e hívedet?
Nézd, kik vannak ellene!
Ezért Venus tégedet
Mintha nem becsüllene.

Állítottam bölcs Palassal
Êrtem midőn vítatok,
S kié maradnék – egymással
Harcot indítottatok,
Mindketten szolgálatra
Erőszakkal hítatok,
Hogy nem lesz gyalázatra
De látom, elhagytatok.

[1] A kéziratban itt hiányzik egy szó.

Legelsőben csak Pallashoz
Adtam vala magamat,
Látván egyet kapcsol máshoz;
Minthogy tanulságomat
Fegyverrel is kisérti,
Gyújtja bátorságomat,
Mert neveli s nem sérti
Evvel igazságomat.

Akkor te is, vitéz Marsom,
Elővetéd magadat,
Mondván nekem: csak légy társom,
Őrzöm méltoságodat;
Nagyra viszem nevedet,
Élesitem kardodat,
Elterjesztvén hiredet,
Erősitem karodat.

Semmit sem használt most nékem
Otalmazó fegyvered,
Mert, noha nincs ebben vétkem,
De szívemben tűz gerjed,
Szerelemmel szivemet
Gyulaszták. Visszanyerjed,
S ótalmazzad hívedet,
Mert meg lehet, csak nyerjed.

Szép Venusnak bölcseséged,
Minerva, mért engeded?
Hun, Mavorsz, te dicsőséged,
Elvesztéd-e nevedet?
Kit Cupido meggyőzte,
Veled együtt hivedet,
S praedájáról elűzte
Diadalmas híredet.

Alig forditám szememet,
S immár megkötve vagyok.
Venus elnyerte szivemet,
S érte sebeim nagyok.
Látván részül hasonlót
Szívemhez, ha rá vagyok;
Magát látván, meg bomolva,
Éltemnek békét hagyok.

Bővelkedik szépségéért
Szivem nagy szerelemmel,
Kinlódván ékességéért
Kegyetlen gyötrelemmel;
De ha lát galambocskám
Meghódolt hivségemmel,
Nem késhetik sólymocskám,
Elsiet kegyelemmel.

Azt vélte talán bölcs Pallas,
Hogy hegyes kópiája,
Gondolhatta azt vitéz Mars,
Erős vérszopó karja
Meg nem hódít engemet
Addig még Venus lángja,
S fia nyila szívemet
Elébb jól meg nem rágja.

Lakatot is nem vethetnek
Hív kötelességemre,
S addig semmit sem tehetnek,
Meddig merészségemre
Jobb társat nem találnak;
Azért búsúlt fejemre
Fegyveres rendben állnak
S várnak bágyadt szivemre.

Immár tudom, nem engedtek
Mindenestül másoknak,
Szivökből ki sem vetettek,
Hanem inkább társoknak
Erejét is reám vették,
Mert addig hatalmoknak
Hogy hű volnék, nem hitték,
S most jegyzettek magoknak.

Nem ártalmas hív szerelem
Jó szivű emberekben,
Csak ne legyen késedelem
Miatta fegyverekben.
Kedvesebb is állása
Vidám okos szivekben,
Hogysem volna szállása
Félénk bolond keblekben.

Tudja vitéz, az mely okos
Magát úgy mérsékleni,
Venusért hogy nem lesz mocskos,
S hozzá is fog illeni,
Nem tudja hirét, nevét
Az bolond megbecsűlni,
De bölcs szokta szerelmét
Tartani s kiméleni.

Holtig fogom én szeretni
Egy phoenix madaramat,
Ő sem fog engem megvetni,
Mert örüli javamat,
Gyógyítja, nem kedveli
Nagy szomorúságomat,
Mert egyedűl neveli
Nyájas vigaságomat.

Éljen jókban, kivánom azt,
Mint ékes szerelmemnek,
Orvosságot sem kérek mást
Szivbéli gyötrelmemnek,
Mert szerelem oly háló,
Hogy ura sok sziveknek,
De nem bolondnak való,
Sem változó szíveknek,

Trivio saltitat. Genius quaerit; via obstructa est. Aliae patent cum vocibus invitativis ex lateribus, ille consistit in bivio.

Venus

Meg is kételkedel, engemet nem követsz?
Meg gyujtlak, kettőnket fiammal ha megvetsz.

Apollo – cum Musis

Nézd kilenc hugomat, azok éneklését,
Szép gyönyörködtető muzsikák zengését,
Musák szép versek közt bölcs elmélkedését,
Helikon kutjánál megnyerhetett részét,
Gyere, s meg ne vessed ily szüzek kérését!

Bacchus

Látod, vizzel kinál, de én mádi borral,
Gyüj Tokajba, s ne tarts olyan vizes sorral.

Mars

Tudod, azelőtt is már mire feleltél,
Ha nem csalatkozom, már enyemmé lettél.

Trivio – tacito

Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur.
Valamely férfiak sok hadakban járnak,
Isteni félelmet gyakorta kizárnak.

Pluto – cum marsupio Fortunati

Gyere, látod, mennyi kincsem s pénzem vagyon,
Ne félj, hogy az zacskó szegénységben hagyjon,
Vagy Fortunatusnak erszénye apadjon,
S bányaimnak gazdag ere meg szakadjon.

Pallas

Parnassus hegyével vagyon szövetségem,
De Bacchus és Cypris nagy két ellenségem.
Gyere, s nézzed, mely nagy én gyönyörüségem,
Fegyver s penna között tündöklik szépségem.

Virtus

Cyprist és az Bacchust Plutóval megvessed,
Engemet Pallással hagyom, hogy kövessed.

Illis discendentibus in bivio canit Genius.

Genius

Vnde hac afflictione
Sic animus vexatur,
Ut orta turbatione
In bivium ducatur?
Nec constet, qua ratione
Cor anxium turbatur.

An quo pergam vel consistam,
Bivium, quod teneo?
Tacit, animo ne sistam,
Ideo hic haereo.
Probem viam hanc vel istam,
Cognoscere nequeo.

Ludor et quo gressum feram
Animoque consistam?
Fugit meam mentem aegram
Totque curis refertam?
Namque viam nosse veram
Cupio, non incertam.

Errandi sum persimilis
Jessoque viatori,
Qui tenebris dum in silvis
Occupatur angori,
Mentem subdit et flebilis
Cor mancipat dolori.

Nec non similis in mari
Tumido naviganti
Et ob fluitus cum turbari
Non desinit erranti,
Nec salutem de polari
Stella suam speranti.

Talis ego, qualis ille
Oculis spoliatus,
Atque casus inter mille
Luminibus orbatus.
Ex Charybdi praeda Scyllae
Sum ego his privatus.

Incerto et incognito
Ceu aliquis inclusus,
Aut illectus labyrintho
Tot terroribus lusus.
Errat frustra loco dicto
Multo discursu usus.

Nec non multis, qui iactatur
Iam mergendus procellis,
Dum timore conturbatur
Dum turget unda pellis,
Iam hoc prendit, ne mergatur
Iam illud sed imbellis.

Vel qui multas inter curas
Quo se vertat, ignorat;
Aut salebras inter duras
Quas procedat, laborat,
Ceu volvens suas alas
Cum perdidit, non volat.

Sic ego sum his orbatus
Et viator afflictus,
Nauta remis spoliatus
Coecus curis devictus,
Procellis multis jactatus
Labyrintho constrictus.

Beatam sed hinc video
Reginam et agnosco,
Cuius a nato pendeo
Et auxilium posco.
Quin me regat, non haereo
Spem, animamque pasco.

An non tu es rectissima
Via? Te mihi pande
Errantibus certissima
In praemium te pende,
Sanctissima, dulcissima
Maria, te ostende.

Laboribus inter fluctus
Es quies et me mergo
Errorum, quibus sum actus
Tu es finis, nunc ergo
Me recipe cum sis portus
Ad te ceu lucem pergo.

Arianna es Maria
Labyrintho inclusum
Per filium, qui est via
Fors alit male usum.
Tu in coelum, Virgo pia
Tot erroribus lusum.

Sola Dei tu sanctarum
Svavis manus genitrix,
O cunctarum foeminarum
Beata imperatrix,
Et mentium amararum
Perdulcis temperatrix.

Syrtes malas virgo poli
Fugimusque Charybdes,
Extinguere faces noli
Gratiae, pelle fraudes
Minotauri, cedant doli
Tibique dantur laudes.

Alas praestes aquilinas
Heu Draco me sorpturus,
Junge vires leoninas,
Ut vincam certaturus
Laurosque nectas divinas
Quibus ornet victurus.

Trivio

Mondjad rövidebben, mert meg nem foghatom,
De talán két versben még megtanulhatom.

Genius

Christus certa vita est, cur matrem quaeris? Ab illa
Prodiit: hac habita ceu duce nosco viam.

Virgo – in nubibus

Ne félj, csak az Istent hivségből szeressed,
Szentjeit tiszteljed, áldását ugy veszed.
Adott talentumot, csak el ne temessed,
Magadot sértésbe, vigyázz, ne sülyeszszed,
Syrtis és Charybdis közébe ne vessed. – Dat crucem.
Ugy vigyázz magadra, köztök ne veszeszszed,
Az ellenző dolgot ily jellel kergessed,
Fegyveres és okos Pallast csak kövessed!

Primas I.

Isten hozott, urfi, a mi kezünk alá
Igaz hitre, légyen az Istennek hála.

Primas II.

Ki hasonló nevet viselt nemzetedben,
Tudomány, vitézség, szerelem volt ebben.
Tizenegy bajt egy nap vítt erős fegyverben,
Annyiszor részesült az győzedelmekben,
És annyi kópia vitéz törésekben.
Mássa sem volt eddig az magyar versekben,
Mars, Pallas hivének irják az könyvekben.
Annak kéjét látom lenni személyedben,
Successora leszel, de nem csak nevedben
Kövessed két jóban egész életedben,
Szerelmet ne bocsáss de jó erkölcsödben,
Mert megbont és megront jó természetedben,
Hogyha fészket verhet Cupido szivedben,
Én meg nem csalatlak jó reménységedben.
Apád és pártfogód leszek jó igyedben,
Azonban Palláshoz menj ily fris idődben,
S bimbódban virágzó ékes esztendődben.